OSMÁ

VÝROČNÍ ZPRÁVA

ČESKÉ

ZEMSKÉ VYŠŠÍ REÁLKY

V LIPNÍKU

ZA ŠKOLNÍ ROK 1902—1903.

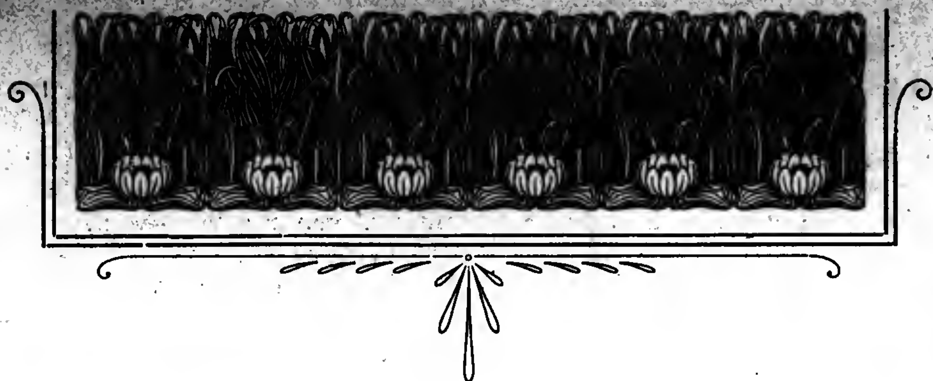
OBSAH:

1. **O tachygrafii antické.** Napsal skut. učitel *František Hradilík.*
2. **Zprávy školské.** Sestavil ředitel *Fr. Jansa.*

V LIPNÍKU 1903.

Tisk Družstva knihtiskárny v Hranicích — Nákladem Školského spolku v Lipníku.

Tachygrafie antická.

Napsal FRANT. HRADILÍK.

Tachygrafie[1]) nebo rychlopis není vynálezem doby nové; znaliť umění to již staří Řekové a Římané, z nichž zvláště tito přivedli je *důmyslným krácením* slov na výši požadavků, jež klademe do každé soustavy rychlopisné, třebas co do jednoduchosti svých prvků a skladby zůstává daleko za soustavami moderními.

Než i po stránce *historické* jest antická tachygrafie zajímava; ukazujeť, jak její důležitost pro život veřejný hned v samých počátcích byla uznávána a jak stávala se znenáhla duševním majetkem všech, jimž úspora času při psaní není věcí lhostejnou.

Pojednání toto nemá jiného účelu než podati povšechný obraz vzniku a rozvoje rychlopisného umění ve starém věku, jaký se jeví dle výsledků dosavadního bádání vědeckého.

I. TACHYGRAFIE ŘECKÁ.

Otázka, zda-li Řekové, stojíce na vrcholu své vzdělanosti, znali a užívali k záznamům pronesených řečí ať ve veřejném anebo soukromém životě tachygrafie a zdali jim v té příčině náleží palma prvenství, stala se v době novější předmětem usilovného bádání jak po stránce palaeografické tak zejména stenografické vůbec. Jestliže již tuto okolnost je těžko zprávami spisovatelů dosvědčiti, tím méně možno říci, jakého rázu soustava ta byla a kdo byl jejím tvůrcem; neboť zmínky ty jsou tak sporé a nejasné, že tu nelze pronésti pevného úsudku. I ponecháno je tu různým domněnkám široké pole. Tolik však jest jisto, že to soustava, jak se nám jeví v rukopisných památkách 8.—10. stol., nebyla.

Lipsius († 1606) ve svém dopisu na Lessia připisuje totiž vynález řecké tachygrafie slavnému filosofu a historiku Xenofontovi na

---

[1]) Synonymum za slovo »stenografie« nebo »těsnopis«.

základě poznámky Diogena Laërtského (žil ve 3. století po Kr.), že »Xenofon prvý rozmluvy Sokratovy zaznamenal a uveřejnil.«[1]

Místo to zavdalo některým badatelům o řecké tachygrafii podnět k mylnému, jak ihned ukážeme tvrzení, že rychlopisné umění bylo pěstováno u Řeků již za doby Xenofontovy, vzniknuvši prý přirozeně s rozvojem jich politického života. Dr. V. Gardthausen, jenž jest obhájcem tohoto mínění, klade vznik řecké tachygrafie do r. 400. př. Kr.

Řečené místo Diogena Laërtského, jakož i vývody Gardthausenovy podrobuje Dr. Jul. Vl. Zeibig ve svém díle[2] důkladnému kritickému rozboru a ukazuje právem k tomu, jak domněnka o rychlopisných záznamech rozmluv Sokratových jest neoprávněna. Neboť slovo »ὑποσημειοῦσθαι« neznačí, jak nesprávně je do latiny přeloženo, »notis excipere« t. j. »stenografovati«, nýbrž »literis consignare«, totiž pouze »znamenati si, poznámky si činiti«. Že tomu tak, nasvědčuje i jiné místo u Diogena Laërtského, kde se činí zmínka o jakémsi Simonu Athenském. Praví se tam výslovně, že »Simon Athenský, obuvník, kdykoli Sokrates přišel do jeho dílny a s ním rozmlouval, to, nač se upamatoval, si zaznamenal«. V obou těchto případech, jak již G. Schneider ve svém vydání »Pamětí Xenofontových«[3] byl správně poukázal, Diogenes užívá téhož slova *ὑποσημειοῦσθαι*, z čehož patrno, že ani o Xenofontovi nelze se domnívati, že by byl stenografoval výpovědi Sokratovy.

Jest věru s podivem, že u národa politicky tak vyspělého, u něhož volné slovo ve veřejném životě mělo význam nemalý, nebyla pociťována potřeba řeči proslovené stenografovati, což zdá se býti v odporu se vznikem a rozvojem těsnopisu u jiných národů, zejména Římanův a v době novější u Angličanův. Okolnost ta nesmí nás však klamati. Bylť řeči ty promluveny jen pro posluchače; pro ně toliko měly zájem a nikoli pro čtenáře.

Je s dostatek známo, že řeči i vynikajících řečníků nebyly z patra promluveny, ale zpravidla bedlivě doma připraveny a pak při vhodné příležitosti proneseny. Plutarch zmiňuje se o Demosthenovi, že prý nezřídka lid ho vybízel, aby řečnil, on však, nebyl-li náležitě připraven, slova prý se nikdy neujal.

Řeči, jak se nám u dějepiscův a jiných spisovatelů dochovaly, nejsou authentické t. j. tak, jak byly promluveny od řečníka, nýbrž jsou jen upraveny s větší nebo menší přesností, pokud je ten který spisovatel slyšel a si zapamatoval. To také nepokrytě doznává sám Thukidides, vrstevník to Xenofontův, což jest novým důkazem, že za doby jeho o rychlopisném vystihování řečí nebylo ani potuchy. Bylť by dojista po záznamech takových, byly-li jaké, pátral aneb alespoň o nich věděl.

A jako Thukidides tak i jiní spisovatelé nečiní ve svých spisech pražádné zmínky, ze které by bylo souditi na jsoucnost jakého rychlo-

[1]) Ego libenter Graecis gloriam dederim et nominatim Xenophonti, philosopho et historico, de quo Diogenes: *καὶ πρῶτος ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν.*

[2]) Geschichte und Literatur der Geschwindschreibkunst. 2. vyd. V Drážďanech, 1878. Str. 9., 180. nn.

[3]) *Ξενοφῶντος ἀπομνημονεύματα* ed. G. Schneider. Lipsiae 1801.

pisu, ač mnohdy dotýkají se věcí zcela bezvýznamných. Zamlklost ta je skoro až nápadna, považíme-li, že o římské tachygrafii a jich pěstitelích tak často se mluví ať s pochvalou ať s příhanou. Právem tudíž poznamenává Richard Förster[1]), že kdyby tvrzení Gardthausenovo bylo správno, bylo by se nám opravdu diviti, že žádný řečník, žádný lexikograf, žádný scholiast o rychlopise starých Řeků zmínky nečiní, zejména že ani Plutarch, rodem Řek, mluvě o vynálezu not Ciceronem, ani slovem neprozrazuje, že vynález ten pochází od jeho krajanův.

Dr. Gardthausen snaží se dokázati veliké stáří řecké tachygrafie zejména na základě egyptského papyru, nalezeného Böckhem r. 1821. Je to listina stvrzující prodej jakéhosi pozemku s podpisem tachygrafickým. Pochází dle Böckha z r. 105. př. Kr. Dr. Gardthausen spatřuje v rukopisných značkách těch jména královských vladařů *Κλεοπάτρα Πτολεμ (αῖος)*, kdežto C. Leemans čte zase *Απολλ (ώνιος) κεχρ (ημάτικα)*.[2]) Jak patrno, čtení tato jsou tak různá, že je pokládati lze za pouhé domněnky ničím neodůvodněné.

Mínění Dra Gardthausena, že Řekové užívali tachygrafie již za doby Xenofontovy a že jim tudíž náleží zásluha jeho vynálezu, získalo v době nejnovější mnohých zastancův.

Byla totiž r. 1884. při výkopech na athenské Akropoli nalezena neveliká mramorová deska s nápisem valně již poškozeným.[3]) Důkladný znalec řecké palaeografie prof. Oldřich Köhler soudí, že deska ta pochází z polovice 4. stol. před Kr.[4]) Dle obsahu pokládá ji za zlomek staré učebnice grammatiky, jež byla asi ve chrámu veřejně vystavena. Naproti tomu prof. Theodor Gomperz[5]) a Dr. Pavel Mitzschke[6]) spatřují v nápisu tom návod k soustavě rychlopisné. Ježto deska ta, jak na hoře podotčeno, je značně poškozena, je text neúplný a třeba jej doplniti. Může tudíž i výklad jeho býti různý. Oba jmenovaní badatelé sestrojili analogicky dle kusého výkladu o desíti hláskách dvě abecedy, jež ve mnohém se od sebe odlišují.

K řešitelům kamenné této hádanky připojil se v době poslední prof. Dr. M. Gitlbauer, jenž výsledky svého bádání uveřejnil r. 1894. v pamětním spise vídeňské akademie věd pod názvem: Die drei Systeme der griechischen Tachygraphie. Jeho výklad, k němuž dospěl srovnáváním pozdějších soustav tachygrafie řecké a římské, pokládá se za nejlepší. Dr. Gitlbauer přisuzuje ve zmíněném pojednání soustavu tuto Xenofontovi a snaží se dokázati, pokud se týká podobnosti některých znakův, její souvislost s pozdějšími rychlopisnými soustavami řeckými.

[1]) Neue Jahrbücher für classische Philologie, vyd. Fleckeisenem (26. roč. 1880) Cituji dle Zeibigových Nachträge zur Geschichte u. Literatur der Geschwindschreibkunst. V Drážďanech, 1899. Str. 6.

[2]) C. Leemans, Papyri graeci musei antiquarii publici Lugduni-Batavi (T. I., Pap. N., Tab. V 2—6).

[3]) Viz článek prof. Tom. Šíleného »Nejstarší řecká rychlopisná soustava« ve Věstníku Těsnopisném, roč. XII. (1895), str. 55.

[4]) Mittheilungen des deutschen archäologischen Institutes zu Athen 1883. Str. 359.

[5]) Über ein bisher unbekanntes griechisches Schriftsystem aus der Mitte des vierten Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte der Kurzschrift und der rationellen Alphabetik. Ve Vídni u Gerolda. 1884. S 1 tab.

[6]) Archiv für Stenographie 1885, číslo únorové a násl.

Třebas tento důkaz je dosti pochybný, přece jedno má tato soustava společno s pozdějšími systémy řeckými: totiž, že jak tyto, tak i ona má ráz *slabičný.*

Základem této *Xenofontovy soustavy* — jak ji Dr. Gitlbauer byl sestrojil — jsou samohlásky, jež označují se přímkou svislou a nakloněnou buď nad základnou nebo pod ní. Samohláskám dlouhým přísluší prodloužený znak samohlásky krátké. Dvojhlásky *αι, ει, οι, υι* tvoří se ze znaku pro *ι* tím, že připojí se k němu nahoře nebo dole, v pravo nebo v levo oblouček. Podobně jsou utvořeny i znaky pro *αυ, ευ, ου* ze znaku *υ*. Souhlásky označují se kratšími nebo delšími čárkami příčnými na znacích samohláskových, způsob to proti moderním soustavám, při nichž znak souhláskový jest nositelem samohlásky, zcela opačný. Čárky ty připojují se ku znakům samohláskovým na různých místech a pod různými úhly. Tak na př., připojí-li se ku znaku pro *ι*, kolmé to přímce nad základnou, krátká vodorovná čárka v levo nahoře, značí celek slabiku *τι*, připojí-li se uprostřed, označuje *δι*, dole pak *νι*. Připojení čárky na pravo od znaku samohláskového označuje sled opačný, v našem příkladu *ιτ, ιδ, ιν*. Souhlásky dyšné mají příslušnou čárku delší. Slabiky nelze spojovati, píší se proto slova po slabikách.

Samohlásky: α, ᾱ, ε, η, ι, ῑ, ο, ω, υ, ῡ.

Dvojhlásky: αι, ᾳ, ει, ῃ, οι, ῳ, υι, αυ, ευ, ου.

Souhlásky: *(slabiky)* a) *némé:* τι, δι, νι, πι, βι, μι, κι, γι, (γ)νι; b) *dyšné:* θι, ζι, σι, φι, ψι, λι, χι, ξι, ρι.

τις, δις, τρις, σφιγξ.

= Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα

Soustava tato, jež rázem svým podobá se pozdější soustavě mnicha Johna of Tilburyho (žil ve 12. stol.), jest sice jednoduchá a možno se jí snadno naučiti; ale, že by se jí bylo kdy *prakticky* používalo ku záznamům řečí, je více než pochybno, jak zběžný jenom pohled na písmo to každého poučí, nehledíc ani k tomu, že o krácení slov, nutném to doplňku každé soustavy rychlopisné, nečiní se tu ani zmínky. Přes to však Dr. Gitlbauer dává této soustavě přednost před »notami tironskými«,[1])

[1]) Pojmenování římské tachygrafie dle jejího vynálezce Tirona, propuštěnce Ciceronova.

obrovské paměti prý vyžadujícími, i před pozdější tachygrafií řeckou, kterou zove zase chudičkou.

Zdá se, že mínění důkladného znalce dějin rychlopisu Dra J. V. Zeibiga je správné, totiž, že vynálezce řečené soustavy měl v úmyslu — jak také Gomperz již podotýká[1]) — sestaviti spíše *racionelní abecedu* než-li soustavu rychlopisnou v pravém slova smyslu.

Že písmo řecké již záhy bylo kráceno, buď aby času nebo místa se ušetřilo, o tom doklad nalézáme v nápisech ze zřícenin řecké osady Naukratidy v dolním Egyptě, jež byl W. M. Flinders Petrie r. 1884. objevil. Krácení slov jest však nesoustavné, neboť totéž slovo kráceno je různě, zejména v dosloví. Ale z toho nelze souditi, že by jakás ustálená soustava tachygrafická byla existovala v té době; neboť zkratky obyčejného písma vyskytují se téměř u každého národa, aniž by tím bylo dokázáno, že krácení to je v jakési souvislosti se současným rychlopisem.[2])

Spíše jest oprávněna domněnka, že *trvalé* užívání zkratek obyčejného písma mělo vliv na vznik a ráz pozdější řecké tachygrafie, v čemž četní badatelé se shodují.

V rukopisných památkách řeckých vyskytují se totiž kromě zkratek písma obyčejného také četné zkratky rychlopisné, z nichž asi v 10. století vyvinula se vlastní tachygrafie slabičná.[3]) Výklad a čtení takových rukopisů jest obtížno, ježto zkratky ty nejsou jednotny; některé z nich jsou dosud nevyloženy, tak zejména rukopis sbírky arcivévody Rainera ve Vídni, což zdá se nasvědčovati, že rychlopisná soustava řecká nebyla pouze jediná.

Vznik pozdější tachygrafie slabičné, jak se nám v rukopisech dochovala, nelze přesně stanoviti, neboť mínění badatelů v té příčině se rozcházejí. Nejstarší zmínky o používání řeckého rychlopisu pocházejí ze druhé polovice 2. stol. po Kr.

Vypravuje totiž slavný lékař Galenos (131—200?) ve spise »O vlastních knihách« (*Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων*), že mluvě jednoho dne veřejně o knihách starších lékařů, zúmyslně pozdržel se déle při stati o spisu Erasistratově a to jen za tím účelem, aby svého kollegu Martiala, stoupence to školy Erasistratovy, pozlobil. Ježto pak řeč jeho došla pochvaly, požádal prý ho jakýsi přítel, aby to, co mluvil, nadiktoval rychlopisci (*τῷ διὰ σημείων εἰς τάχος ἠσκεμένῳ γράφειν*), by mohl to, až se vrátí domů, sděliti Martialovi.

Podobně čteme i v listech Flavia Filostrata z Lemnu (195 po Kr.): Šel z Antiochie se dvěma otroky, rychlopiscem a krasopiscem.[4])

Otázka, povstala-li tachygrafie řecká *dříve* než noty tironské a byla-li tedy řecká tachygrafie vzorem, dle něhož byla utvořena tachygrafie římská, jak tvrdí Lipsius, Carpentier a zvláště Dr. Gardthausen, jest posud spornou z nedostatku positivních dokladův. Sám Gabels-

---

[1]) Über ein bisher unbekanntes griechisches System . . . ., str. 48., pozn. 12.

[2]) J. W. Zeibig, Nachträge . . . . str. 9.

[3]) Dr. O. Lehmann, Die Kurzschrift Der alten Völker, str. 9. Viz také dílo téhož autora: Die tachygraphischen Abkürzungen der grichischen Handschriften. V Lipsku, B. G. Teubner 1860. Dle Zeibigových Nachträge . . . str. 10.

[4]) Zeibig, Geschichte . . . str. 39. a 40.

berger[1]) sdílí jejich mínění potud, že prý Tiro za svého pobytu v Athenách a Eleusi mohl důkladně řeckou tachygrafii poznati a sám pak v oboru tom dále pracovati.

Kopp, Dr. Zeibig a Dr. Lehmann hájí zase stanovisko opačné, pro něž, ač nepřímo, svědčí také svrchu uvedená poznámka o Plutarchovi.

Přirovnáme-li totiž obě soustavy k sobě, seznáme na první pohled zcela odlišnou od sebe jich povahu a ráz. Tachygrafie řecká je *slabičná*, kdežto římská *slovná;* nelze tudíž o nějakém napodobení mluviti. Přece však při bystřejším pozorování možno znamenati některé vlivy obou soustav navzájem, jak co do prvků tak i co do krácení slovného, jak Dr. Gitlbauer byl právem poukázal[2]). Některé znaky tironské shodují se totiž s řeckými co do tvaru úplně. Tak ku př. znaky pro *i* jsou v obou soustavách totožny, latinské *ae* má znak řeckého *η*, řecké *ω* přichází v notách tironských mnohdy jako *o*, znak řeckého *αυ* zastupuje v notách tironských také *a* a pod. V krácení slov jeví se zase vliv opačný, totiž tachygrafie římské na řeckou. Tak na př. slovo *κεφαλήν*, zkráceno na *καλήν*, odpovídá tironskému způsobu krácení Cnariis místo Centenariis a pod.

Jakkoli tato okolnost je dosti pozoruhodná, nemůže přece míti podstatného vlivu na náš úsudek, ježto rukopisy jak řecké tak i not tironských pocházejí z 8.—10. stol. po Kr., kdy jednotlivé znaky jakož i způsob krácení soustavy jedné mohl býti přejat do soustavy druhé, tím spíše, uvážíme-li, že římský tachygraf byl nezřídka nucen i úryvky řeči řecky pronesené zaznamenávati. Což divu, že pro zvuky sobě cizí sáhnul po znacích značně snad již rozšířené soustavy řecké!

Řecká tachygrafie došla záhy velkého rozšíření najmě *v knihách*, jak četné doklady o tom svědčí. Že křesťané v tom směru získali si o tachygrafii řeckou zásluh nemalých, jest nepochybno. Soustavně byl řecký rychlopis pěstován mnichy řádu sv. Basilia v Grottě Ferratě.

Ve službách církve užívalo se řecké tachygrafie hojně, zejména při zapisování *řečí otců církevních*, jak některé doklady zde uvedeme.[3])

O Originovi (185—254) vypravuje Eusebius, biskup caesarejský (†340), že až po 60. roce svého věku, když byl stálým cvikem nabyl značné obratnosti řečnické, dovolil rychlopiscům, aby zapisovali jeho řeči.

Své kriticko-exegetické studie o Písmě svatém diktoval prý Origines sedmi i více tachygrafům, kteří střídali se po určité době, načež je kalligrafové na čisto opisovali. Jen tím způsobem zachovala se prý většina jeho homilií, protože sám jich písemně nikdy nekoncipoval.

Sofista Proairesios z Caesaree v Kappadokii (276—368), když se byl vrátil do Athen, odkud vypuzen byl řevnivostí sofistův ostatních, měl k lidu tak skvělou řeč, že došla všeobecné pochvaly. Při té příležitosti dožadoval prý se řečník rychlopisců, kteří zapisují každodenně slova Themithina, aby ti toho dne zaznamenávali jeho řeč. Rychlopisci jen stěží mu stačili. Aby pak vzbudil u Atheňanův obdiv ještě větší,

[1]) Anleitung zur deutschen Redezeichenkunst oder Stenographie. V Mnichově, 1834. Str. 39.

[2]) Die Überreste griechischer Tachygraphie im Codex Vaticanus Graecus 1809, I. sv. Ve Vídni, 1878. Str. 7. a násl.

[3]) Zeibig, Geschichte . . . . str. 44. a násl.

vyzval rychlopisce, aby sledovali bedlivě dle svých záznamů, zdali vše, co řekl, si pamatuje; i přednesl celou řeč znovu, aniž v čem byl pochybil.

Z církevních učitelů doby pozdější, jichž řeči a kázání byly namnoze stenografovány, sluší jmenovati Řehoře, biskupa nazianského (318—390), Kyrilla, biskupa jerusalemského († 386) a Jana Zlatoústého, kněze v Antiochii (374—407). Řeči ty byly zachyceny rychlopisem buď jejich žáky neb officielními tachygrafy a vydány pak dle jejich záznamův.

Že řecká tachygrafie byla již v té době dosti rozšířena, potvrzuje jmenovaný biskup Řehoř ve své 32. řeči, kde se loučí s obcí cařihradskou; neboť vzpomíná v ní výslovně kromě rychlopisců *veřejných* (t. j. asi těch, kteří zapisovali s jeho svolením) i rychlopisců *tajných* (t. j. asi těch, kteří byli od jeho odpůrců k účelu tomu vysláni).

Na *konciliích* a jiných shromážděních církevních konala tachygrafie řecká právě tak jako římská platné služby při zapisování pronesených řečí, o čemž až při této učiníme zmínku zevrubnější.

Používali-li však zapisovatelé této pozdější tachygrafie slabičné, která svým rázem k účelu tomu se nehodí, či vypomáhali si způsobem notám tironským podobným — čehož jednotlivé stopy je znamenati — jest ovšem i tu otázkou dosud nerozřešenou.[1])

Ačkoli Řekové nejsou vynálezci vlastního rychlopisu, setkáváme se u nich přece s nápadným počtem různých názvů pro toto umění jako v žádném jiném oboru. Tak sluli stenografové: *ταχυγράφοι, σημειογράφοι, ὀξυγράφοι, γραμματεῖς, ὑπογραφεῖς, ὑπογραμματεῖς, ὑποδεχεῖς, νοτάριοι* a p. Zdá se, že Řekové neměli pravého pojmu o rychlopise, rozumějíce tachygrafií pouze jakýsi způsob psaní *značénky* (*διὰ σημείων*). Odtud asi ta bohatost a pestrost uvedených názvů pro jednu a touž věc.[2])

Rukopisných památek, z nichž čerpáme znalost řecké tachygrafie, dochovalo se až na naše časy jen několik. Jsou to zejména tři; prvý chová se v knihovně vatikánské, obsahující díla Dionysia Areopagity a zlomek knihy Enochovy (Codex Vaticanus Graecus), druhý jest v bibliothece pařížské, jenž obsahuje spisy Hermogena z Tarsu (161 po Kr.) a jiných spisovatelů (Codex Parisinus), třetí pak nalézá se v Londýně. Prvé dva rukopisy pocházejí z 8.—10. stol. po Kr., z nichž některé ukázky podal již Kopp ve svém díle »Tachygraphia veterum.« V době novější uveřejnili ukázky řecké tachygrafie aneb vydali cestou reprodukční celé sbírky, zejména Dr. O. Lehmann[3]), Dr. V. Gardthausen[4]) a Dr. M. Gitlbauer[5]).

Svým rázem je tachygrafie řecká, jak jsme již svrchu podotkli,

[1]) Viz Dra Lehmanna Die tachygraphischen Abkürzungen der griechischen Handschriften. Úvod.

[2]) Stenografická nomenklatura. Podává Lad. Vladimír Kovář. Těsnopisné Listy, XI., 1883, str. 9. a násl.

[3]) De Tachygraphia Graecorum (Panstenographicon, I., Str. 23.—35., 7 tab.)

[4]) Zur Tachygraphie der Griechen (Beiträge zur griechischen Paläographie, 1877, s 5 tab.).

[5]) Die Überreste griechischer Tachygraphie im Codex Vaticanus Graecus 1809. Ve Vídni, 1878 a 1884.

slabičná, t. j. slova nepíší se spojitě, v jednom tahu, nýbrž po slabikách, na př. *προ-αι-ρε-τι-κός*. Obrazce jednotlivých slabik píší se vedle sebe.

Způsob, jakým se děje tvorba slabik, je podstatně rozdílný od not tironských. Základem not tironských je totiž abeceda jak pro samohlásky tak i pro souhlásky, jichž znaky s větší nebo menší pozměnou tvaru původního spojují se bezprostředně. Ne tak u tachygrafie řecké. Znaky samostatné mají pouze samohlásky a dvojhlásky; na nich pak vyznačují se souhlásky zvláštními přídavky nebo příznaky, jež prozrazují přímý vliv písma obyčejného. Nelze tudíž pro souhlásky stanoviti přesných znakův abecedních, poněvadž tvoří se znakem samohláskovým celek nerozlučný. Tvoření slabik je celkem důsledné, pouze při *α* vyskytují se tvary odchylné. Pozoruhodno je také, že i akcenty a spirity se označují, čímž písmo stává se sice důkladnějším, avšak na své rychlosti rozhodně ztrácí.

Samohlásky: α, ε, η, ι, ο, ου, υ, ω.

Dvojhlásky: αι, αυ, ει, ευ, ου.

Souhlásky (slabiky): βι, γι, δι, ζι, θι, κι, λι,
μι, νι, ξι, πι, ρι, σι, τι,
φι, χι, ψι, κα, λα, μα, φα,
λη, βου, ρο, νε, πα, πο, προ.

Koncovky: και, ος, ως, ων, κον, σιν, εκ,
ας, αρ, κην, γαρ, πολ.

Princip, na němž tato soustava se zakládá, jest, jak patrno, jednoduchý, snadno pochopitelný a zdánlivě povaze jazyka řeckého přiměřený, protože slabiky převážnou většinou jsou otevřené. Obtíže naskytují se zvláště při tvorbě složek anebo končí-li se slabika souhláskou. V případu prvém klade se zpravidla druhá část složky ve zmenšené podobě tvaru obyčejného — ne tudíž rychlopisného — nad slabiku[1]), ve druhém pak bylo třeba stanoviti řadu zvláštních označení.

Tachygrafie řecká zanikla, jak se zdá, v 10. stol. úplně.

Následující ukázka souvislého písma vzata je ze sbírky vatikánské (Codex Vaticanus Graec. 1809) fol. 213^{r} podle vydání Gitlbauerova.

Προαίρεσιν εἶναί φασιν ὄρεξιν βουλευτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν· μικτὸν γάρ τι καὶ πολλοῖς σύγκρατον ἡ προαίρεσις, ἐξ ὀρέξεως καὶ βουλῆς συγκειμένη καὶ κρίσεως. οὐδέτερον γὰρ τούτων ὑπάρχει καθ' αὑτὸ θεωρούμενον ἡ προαίρεσις· οὔτε γὰρ μόνον ὄρεξις καθ' ἑαυτὴν

---

[1]) Ku př. *πός* (s *ρ* nad slabikou) = *πρός*.

οὔτε βουλὴ οὔτε κρίσις ἀλλ' ἐκ τούτων σύγκρατος, καθὼς ὁ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος σύνθετος. ἐπειδὴ τότε προαίρεσις καὶ προαιρετὸν γίνεται τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς περὶ δ ἡ προαίρεσις, ὅταν προσλάβῃ τὴν ὄρεξιν.

II. TACHYGRAFIE ŘÍMSKÁ.

S rozvojem politického života u Římanů byla záhy pociťována potřeba psáti rychleji než toho písmo obyčejné dopouštělo. Okolnost ta vedla z počátku k jakémusi *krácení* jeho, které zakládalo se na tom, že slova nejčastěji se vyskytující označovala se zpravidla jednou nebo několika začátečními písmeny, mnohdy i připojením písmen středních, jimiž slabika nějaká počíná, aneb jednou nebo několika písmeny koncovými.

Způsobu toho dotýká se výslovně Marcus Valerius Probus z Berytu, slavný grammatik z doby Neronovy (54—68 po Kr.); neboť praví ve svém spisu »de notis antiquis«, že »ve staré době, dokud ještě znaků rychlopisných nebylo užíváno, označovali zvláště zapisovatelé v senátě, by to, co se mluvilo, rychle zachytili, některá slova a jména začátečními písmeny podle společné úmluvy, i bylo patrno, co jednotlivá písmena ta znamenají«[1]) a uvádí na doklad význam jednotlivých písmen abecedy; ku př. značilo[2])

A: Augustus, Aulus, Aut, Aliquando, Ager, Agrum, Ajunt.
B: Bonus, Brutus, Balbus, Bene, Bona.
C: Cajus, Cum.
D: Divus, Decius, Diebus, Denotus, Diutius, Dedicavit.
E: Est, Ejus.
F: Filius, Filia, Fulvius, Fecit, Februarius.

---

[1]) *Apud veteres cum usus notarum nullus esset, propter scribendi facultatem, maxime in senatu qui scribendo aderant, ut celeriter dicta comprehenderent, quadam verba atque nomina ex communi consensu primis literis notabant et singulae literae quid significarent, in promptu erat.* Podle Zeibiga: Geschichte . . ., str. 18.

[2]) Karl Faulmann, Historische Grammatik der Stenografie. Ve Vídni, 1884. Str. 20.

G: Gaudium, Genus, Gens, Gellius.
H: Honestas, Hic, Heres, Heredes, Homo, Honestus a t. d.

Jiné zkratky známější: A. U. C. = ab urbe condita, A. P. R. C. = anno post Romam conditam, S. N. L. = socii nominis Latini, TR. PL. = tribunus plebis, COS = consul, P. R. = populus Romanus, PR. = praetor, D = deus, DD = dii, M[i] = mihi, M[o] = modo, [c]St = constat a j.

Bytosti ženské byly označovány obráceným písmenem buď ve směru svislém nebo vodorovném[1]):

W = mulier, ⅂ = liberta (L = libertus), d = pupilla (P = pupillus).

Zkratky takové sluly singulae literae nebo siglae a byly asi prvým krokem ku vlastnímu rychlopisu.

Jak asi vypadalo krácení siglemi, podává ukázka následující, vzatá z »Notae juris antiqui in legibus et plebiscitis«[2]):

S. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. COSS. PRR. TR. PL. Q. N. S. Q. E. V. A. P. P. V. F., t. j.

Si quid de ea re ad populum plebemve lati opus est, Consules, Praetores, Tribuni Plebis, qui nunc sunt, quod eis videbitur ad populum plebemve ferant.

O *způsobu*, kterak si tu zapisovatelé pomáhali, aby jednání co možná podali do slova, zaznamenává Isidor, biskup sevillský (žil v 1. třetině 7. stol.), toto: »Znaků těch se užívalo tím způsobem, že cokoli se mluvilo ve shromáždění nebo před soudem, přítomní písaři zapisovali současně, rozdělivše se předem o úkol, kolik který slov a v jakém pořádku by měl je zaznamenávati.«[3])

Siglí užívalo se dosti dlouho jak ve veřejném tak i soukromém životě, ano i když vlastní tachygrafie byla vynalezena.

Tvrzení některých filologův a historiků, jako by římská tachygrafie, známá pod jménem »notae tironianae«, vznikla časem sama sebou z potřeby a cviku a že o jejím vynálezci nelze mluviti, jest nesprávno. Neboť nelze si mysliti, že by nový způsob písma, jenž vyžadoval podstatného přetvoření písma obyčejného k lehčímu naznačování a lepšímu spojování a jenž musil se alespoň do jisté míry říditi zvláštními pravidly, měl-li cíle svého dosáhnouti, t. j. pronesené slovo zachytiti, nemohl se vyvinouti z písma obyčejného pouhým cvikem anebo delším užíváním, ale musila se jím zabývati nezbytně určitá osoba, jež myšlenku tu pojala a ji snažila se uskutečniti.[4])

Než, kdo byl tvůrcem římské tachygrafie?

Slova Isidorova, že »Ennius prvý zkratek obecných vynalezl 1100«[5])

---

[1]) Dr. Wilhelm Schmitz, Beiträge zur lateinischen Sprach- und Literaturkunde. V Lipsku, 1877. Str. 210.

[2]) Dle Faulmanna, Historische Grammatik der Stenographie. Str. 20.

[3]) *Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quidquid pro contione aut in iudiciis diceretur, librarii scriberent simul astantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. Post eum Vipsanius Philargyrus et Aquila, libertus Maecenatis, alius alias addiderunt. Denique Seneca, contractu omnium digestuque et aucto numero opus effecit in quinque milia. Origines, I, 21.* Dle Schmitze, Beiträge . . ., str. 211. Uvádíme ihned celé místo, týkající se římské tachygrafie, v souvislosti.

[4]) Zeibig, Geschichte . . . . str. 20.

[5]) Viz poznámku 3.

dala podnět k různým v té příčině domněnkám. Dr. Vilém Schmitz, nejdůkladnější nyní znatel tachygrafie římské, přičítá, opíraje se o řečené místo Isidorovo, zásluhu jejího vynálezu básníku Quintu Enniovi Rudijskému (239—169 př. Kr.), jenž prý — dle Schmitzovy domněnky — znaje tachygrafii řeckou převedl ji asi na jazyk latinský.[1]) S ním souhlasí také Zangenmeister a Daecke; tento na základě messapijských nápisův, kde prý vyskytují se i znaky »stenografické«, onen pak na základě jmen geografických, která se vyskytují v kommentářích not tironských.

Schmitz váží své důvody zvláště ze souvislosti, v jaké se o Enniovi ona zmínka činí, jakož i ze způsobu, jak se užívalo těchto »obecných zkratek«. V důsledcích pak arci nečiní podstatného rozdílu mezi nimi a notami tironskými.

Naproti tomu Zeibig nespatřuje v »obecných zkratkách« nic jiného nežli svrchu jmenované »sigle«, které záhy zobecněly u Římanů a jichž každý užíval.[2]) Sluly proto »vulgares« na rozdíl od not tachygrafických. Mínění to zdá se býti správnějším, zvlášť uvážíme-li, že u jiných spisovatelů nečiní se již o Enniovi zmínky žádné, ba naopak, že Eusebius — jak níže uvedeme — přímo jmenuje vynálezce římské tachygrafie, nehledíce ani k tomu, že zpráva Isidorova ztrácí značně na své věrojatnosti jeho nekritičností, s jakou skládal své dílo, bera údaje poncjvíce z grammatiků, žijících ve 2.—4. stol., a nehledě na správnost historickou.

Prvý pokus, kdy bylo použito ku zapisování *skutečného* rychlopisu, stal se v Římě r. 63. před Kr., o němž Plutarch († ok. r. 120. po Kr.) obšírnou činí zmínku a jenž vede na stopu jeho vynálezce.

Když Catilina jal se toho roku zosnovaným spiknutím ohrožovati stát římský, vystoupil Cicero proti němu v senátě svou prvou řečí. Catilina seznav takto, že Cicero ví předobře o jeho zhoubných plánech, uznal za nezbytno opustiti Řím. Vedení všech záležitostí svěřil C. Cathegovi a P. Lentulovi. Neveliký počet zbylých jeho přívrženců v Římě nemaje po jeho odchodu již naděje, že řady své v Římě samém rozmnoží, ohlížel se záhy po pomoci cizí. I podařilo se jim získati na svou stranu vyslance Allobrogův, kteří jsouce roztrpčeni a nespokojeni, že stížnostem jejich na hospodaření římských úředníků v jich zemi vyhovováno nebylo, chtěli město opustiti. Uváživše však, že by podobné spojenství mohlo vésti ku koncům neblahým, svěřili se se vším svému přímluvčímu Fabiu Sangovi, jenž nelenil si podati zas o tom zprávu Ciceronovi. Ten použil tak vhodné příležitosti, aby seznal důkladně pikle strany Catilinovy; i podařilo se mu, že nabyl i písemných některých dokladů, jež uzavřené předložil senátu, shromážděnému ve chrámu Svornosti. Usnesením senátu byli hlavní účastníci spiknutí zatčeni a dáni pod dohlídku některým senátorům. Když však jali se svými náhončími popuzovati i luzu proti senátorům a mocí pokoušeli se osvoboditi, Cicero svolal třetího dne po jich zatčení senát opět, aby rozhodnul, co by se mělo počíti se zatčenými, kteří dopustili se tím zjevné velezrády.

[1]) Schmitz, Beiträge . . . str. 211. Srovnej i téhož: Commentarii notarum tironianarum. V Lipsku, 1893. str. 11.

[2]) Zeibig, Geschichte . . . str. 20.

Zvolený konsul D. Junius Silanus ujímaje se na vyzvání předsedovo slova nejprve, byl proto, aby byli k smrti odsouzeni. S návrhem tím všichni přítomní souhlasili až na J. Caesara, zvoleného praetora na příští rok, jenž poukázav v delší řeči své, že by popravení zatčených bylo proti zákonům a že by mohlo míti velmi povážlivé následky, navrhoval, aby jmění jejich se zabavilo, oni pak aby byli uvězněni doživotně. Zdálo se již, že mírnější tento návrh prorazí, když tu Cato Utický, ujav se návrhu Silanova, mocí své řeči zjednal přísnějšímu rozsudku vítězství.

O této řeči praví Plutarch v životopise Catona mladšího neb Utického, »že prý se jediná z řečí Catonových zachovala tím, že konsul Cicero, naučiv předem nejzručnější písaře znakům, jež v malých a krátkých tazích měly význam mnoha písmen, rozestavil je na různých místech kurie; neboť dotud nebyli vycvičili aniž měli tak zvaných rychlopisců, ale tehdy po prvé prý vstoupili na tuto dráhu«[1]).

Z poznámky této zjevno, že tu běží o skutečný rychlopis; neboť praví-li Plutarch, že znaky »v malých a kratkých tazích měly význam mnoha písmen«, nemůže míti na mysli pouhé sigle, jež nebyly právě tahy malými a krátkými. Není také bez významu, že užívá slova *τύποι* a nikoli *γράμματα* nebo *στοιχεῖα*, čímž jaksi činí podstatný rozdíl písma nového od siglí.

Že Cicero umístil nejzručnější písaře na rozličných místech kurie, je zcela přirozeno. Nové umění bylo mladé, tachygrafové dotud nevycvičeni a proto chtěl Cicero třeba z neúplných záznamů jejich sestaviti srovnáním jich přibližný alespoň obraz celého jednání.

G. Sarpe ve svých »Prolegomena ad tachygraphiam Romanam« uvádí, že již r. 70. před Kr. při prvé obžalobě proti Verrovi byly prý výpovědi svědkův od rychlopisců zapisovány; jinak prý by bylo nemožno, aby Cicero mohl je při druhé obžalobě dáti předčítati a jich se dovolávati. Avšak tvrzení to jest neodůvodněno, neboť svědčí proti němu svrchu citované místo z M. Valeria Proba, jež Sarpe sám uvádí na doklad, jež však užívání siglí nikterak nevylučuje. Kromě toho opírají se jeho tvrzení i slova Isidorova o témže způsobu používání siglí také před soudem.[2])

Nelze pochybovati, že zejména jednání senátu, tak důležitá pro Řím a celou říši, dala podnět k vynálezu a zdokonalení rychlopisu. Byloť zajisté vřelým přáním i těch občanů římských, kteří se zdržovali v provinciích, aby dostalo se jim o důležitých událostech v senátě zpráv co nejpodrobnějších.

Ač osobnost tvůrce římské tachygrafie není doložena přímým svědectvím současníků, lze přece z mnoha okolností souditi, že jejím vynálezcem je Ciceronův propuštěnec Marcus Tullius Tiro.

[1]) *Τοῦτον μόνον ὧν Κάτων εἶπε διασώζεσθαί φασι τόν λόγον, Κικέρωνος τοῦ ὑπάτου τοὺς διαφέροντας ὀξύτητι τῶν γραφέων σημεῖα προδιδάξαντος ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων ἔχοντα δύναμιν, εἶτ᾽ ἄλλον ἀλλαχόσε τοῦ βουλευτηρίου σποράδην ἐμβαλόντος; οὔπω γὰρ ἤσκουν, οὐδ᾽ ἐκέκτηντο τοὺς καλουμένους σημειογράφους, ἀλλὰ τότε πρῶτον εἰς ἴχνος τι καταστῆναι λέγουσιν. Plut. Cato minor c. 23.* Podle článku Krondlova: Z dějin rychlopisu v Těsnopisné Besedě, roč. V. (1884), str. 36.

[2]) Zeibig, Geschichte . . . str. 24.

Eusebius († ok. r. 340.) praví výslovně, že Tiro prvý vynalezl znaky rychlopisné[1], a Isidor uvádí rovněž jako na potvrzenou, že »v Římě propuštěnec Ciceronův Tullius Tiro prvý vyložil znaky rychlopisné, ale toliko předpon a předložek.«[2])

Sám Cicero v listě k Atticovi přiznává: »Avšak já nediktoval jsem ani Tironovi, jenž celým větám postačívá, ale Spintharovi slabiku za slabikou.«[3])

Slova Plutarchova, že »Cicero naučil nejzručnější písaře znakům tachygrafickým«, mohla by vésti k pochybnosti o osobě Tironově jako vynálezci rychlopisu a k domněnce přičítati zásluhu tu slavnému řečníku a mysliteli antickému Ciceronovi. Byl by to však náhled nesprávný. Nehledíc ku vlastním jeho slovům v listě k Atticovi, kde sám s pochvalou uznává zručnost a vyspělost Tironovu v rychlopise, padá tu velmi na váhu okolnost, že zásluhy propuštěnců byly přičítány ve starém věku vždy jich ochráncům anebo patronům. Tak soudil zde i Plutarch vztahuje na Cicerona, co náleželo jeho otroku Tironovi.

Ostatně i filosof Seneca dokládá: »Co mám říci o znacích slov, jimiž kterákoli řeč se vystihne a rychlosti jazyka ruka postačí? Nejnižších otroků jsou to vynálezy.«[4])

Než i kdybychom připustili, že Cicero byl, ne-li vynálezcem, tož aspoň pěstitelem rychlopisu, nebyl by dojista mlčel o této zásluze ve svých spisech. Arci píše v jednom z listů k Atticovi: »Co psal jsem Ti o desíti vyslancích, jsi patrně neporozuměl; myslím, protože jsem psal »*διὰ σημείων*« (znaménky).«[5]) Jakého však rázu písmo to bylo, nelze říci. Protože však Římané nezabývali se tachygrafií vůbec, můžeme souditi právem, že Cicero užil zde tajného písma, zvaného »latebra scribendi«, jež bylo u Římanů zvláště při sděleních důležitých dost obvyklo.

O *životě* a *činnosti* Tironově zejména na poli rychlopisném dochovaly se nám u spisovatelů jen sporé zprávy. Narodil se asi r. 103. před Kr. v Arpině na statcích Marca Tullia Cicerona.[6]) Byl tedy jen o několik let mladší než téhož věhlasný syn. Pro neobyčejné vlohy a oddanost k rodině svého pána dostalo se Tironovi vyššího vzdělání vědeckého, jak se zdá, společně se synem Ciceronem. Vzácné přednosti jeho povahy působily asi k tomu, že záhy vyvinul se mezi oběma poměr velmi srdečný a přátelský, takže Tiro doprovázel stále — i na cestách[7]) — svého pána. Přátelský jich svazek upevnil se ještě více, když Cicero stal se r. 68. po smrti svého otce sám jeho právním ochrancem. Od té

---

[1]) »*M. Tullius Tiro, Ciceronis libertus, qui primus notas commentus est etc*«. Původní, řecky psané dílo Eusebiovo se nezachovalo; znám je pouze jeho latinský překlad, nebo spíše přepracování od *Hieronyma* (373 po Kr.). Je tudíž nejisto, pochází-li uvedený citát od Eusebia neb Hieronyma. Dle Zeibiga (Geschichte . . . str. 27.).

[2]) Viz poznámku 3. na str. 12.

[3]) »*at ego ne Tironi quidem dictavi, qui totas periochas persequi solet, sed Spintharo syllabatim.*« *L. XIII. ep. 25.*

[4]) *Ep. 90.* »*Quid loquar verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio et celeritatem linguae manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt*«.

[5]) *Ep. ad Atticum l XIII, 32.* »*Quod ad te de decem legatis scripsi, parum intellexisti; credo, quia διὰ σημείων scripseram*«.

[6]) Paul Mitzschke, Marcus Tullius Tiro. V Berlíně, 1875. Český překlad v Těsnopisných Listech, roč. IV., str. 81.—86.

[7]) Zvláště na studijní cestě po Řecku a Malé Asii v letech 79—77.

doby prokazoval Tiro Ciceronovi jak při záležitostech veřejných tak i při četných jeho pracích literárních služby neocenitelné, začež Cicero udělil mu z vděčnosti r. 54. úplnou svobodu. Tiro pak přijal po zvyku římském pronomen a nomen svého pána.

V té době již, jak se zdá, jal se Tiro umění své i rozšiřovati, pokud mu čas a síly dovolovaly, aby vychoval pro veřejná jednání hbité tachygrafy; neboť r. 52. činí se prvá zmínka o řádných tachygrafech: Asconius Pedianus poznamenává totiž ve svém kommentáři k řeči Ciceronově za Milona, proslovené toho roku, že řeč ta vyskytuje se také dle záznamů tachygrafických. Když prý totiž Cicero počal mluviti, strhli stoupenci Clodiovi takový pokřik, že tím zaražen nemluvil již s obvyklou rázností a pevností svého hlasu. Cicero tudíž později řeč tu přepracoval, aby mohl ji uveřejniti. Poněvadž pak Tiro nebyl by dojista uveřejnil řeč tu na škodu svého pána, můžeme souditi, že byli v té době kromě Tirona ještě jiní rychlopisci.

Po úkladném zavraždění Ciceronově r. 43. před Kr. uchýlil se Tiro na svůj statek a oddal se tím usilovněji svým vědeckým snahám. Postaral se nejprve o trvalé zachování památky svého pána tím, že sebral a srovnal jeho díla a napsal (dle Asconia) i jeho životopis. O všestranném vzdělání Tironově svědčí také to, že psal nejen o grammatice, ale že vydal dle Gellia i dílo po způsobu spisů encyklopedických — libros omne rerum atque doctrinarum genus continentes — pod názvem »Pandectae«. V díle tom uložil Tiro, jak se můžeme domnívati, i výsledky své práce na poli rychlopisném, tím spíše, praví-li opat Trithemius, že M. Tullius Cicero napsal knihu nemalého objemu o tachygrafii, totiž — jeho propuštěnce M. Tullius Tiro[1]).

Po Tironovi dobyli si zásluh o římský rychlopis, jak Isidor zaznamenává, Vipsanius Philargyrus, propuštěnec M. Vipsania Agrippy († 13 před Kr.) a Aquila, propuštěnec C. Cilnia Maecenata († 8 před Kr.), kteří oba rozhojnili počet znaků rychlopisných.

Isidor uvádí dále jako šiřitele a vzdělavatele nového umění ještě Senecu, jenž prý sebral pozléze všechny znaky, spořádal je a doplnil na pět tisíc«[2]). Kterého však Senecu míní, zda-li řečníka M. Annaea Senecu (56 před Kr.—34 po Kr.) či jeho syna filosofa Lucia Annaea Senecu (3—65 po Kr.), není posud rozhodnuto. Lipsius a Kopp vyslovují se pro řečníka, Sarpe a Schmitz pro filosofa Senecu[3]). Z mnoha však důvodů, zejména, poněvadž filosof Seneca byl se o tachygrafii vyslovil opovržlivě a pak že občan římský pokládal za nehodno sebe učiti se tachygrafii, lze je stavěti jen s reservou do řady jejich šiřitelův a je zcela přípustnou domněnka, že tu míněn opět propuštěnec jiný jmenem Seneca — bylť jméno to dost obyčejno — jenž porůznu roztroušenou látku byl sebral a rozmnožil ji novými znaky. Neboť mohly již vzniknouti mezi jeho vrstevníky značné úchylky ve způsobu psaní a krácení

[1]) *»M. Tullius Cicero, facundus Romanorum orator, librum scripsit non parvae quantitatis«. Polygraphia.*

[2]) Viz pozn. 3. na str. 12.

[3]) Schmitz, Beiträge . . . str. 192.

a tu asi zmíněný Seneca odhodlal se vydati sbírku not, by jednota v té příčině byla zachována[1]).

Rození Římané nezabývali se tachygrafií, užívajíce při svých pracích literárních měrou nejhojnější vzdělaných otrokův, kteří nazývali se servi literati t. j. otroci písma a písemnictví znalí[2]). K těm náleželi zvláště písaři (librarii, scribae), jež považovati jest za jediné pěstitele tachygrafie, pokud nepřešla do služeb církevních. Byliť mezi nimi vedle prostých opisovačův i dovední a hbití tachygrafové jako Tiro, Philargyrus a Aquila. Z toho však neplyne, že Římané byli k tachygrafii netečnými; ba naopak, přemnozí z nich, jak četné doklady svědčí, podporovali umění to a je všemožně šířili, uznávajíce jeho prospěch a význam pro život veřejný.

Tak na př. Dio Cassius (155—229 po Kr.) píše o Maecenatovi, líče rozmanité jeho zásluhy, že také »prvý vynalezl znaky rychlopisné a jim přemnoho vyučil svým propuštěncem Aquilou[3]). Maecenas působil také k tomu, že císař Augustus povýšil rychlopis na stupeň užitečných umění a že stal se také *vyučovacím předmětem* na četných školách, jichž bylo za jeho doby — jak tvrdí Fossé — na 300.

Pro dějiny římské tachygrafie je důležito také znáti, jakých *výrazů* různí spisovatelé užívali na označenou psaní rychlopisného. Pojem našeho »stenografovati« vyjadřovali římští spisovatelé názvy: per notas scibere, per notas compendiocrias scribere, per compendia scribere, signis comprehendere, notis linguam superare, notis excipere a pod.[4]).

Obdobné názvy tachygrafů, jichž bylo u Římanův užíváno a jež částečně i do středního věku se zachovaly, jsou tyto: notarii, actuarii, exceptores, tachygraphi a j.

Názvy ty však neoznačují všude tachygrafy v *pravém* smyslu a třeba tudíž poznati správný jejich význam ze souvislosti.[5])

Římská tachygrafie došla záhy podle zpráv nám dochovaných *hojného rozšíření* a *užívání* ve mnoha oborech lidské vzdělanosti; byly jí zapisovány nejen řeči politické (v senátě od r. 63. před Kr., v komiciích od r. 54. před Kr.), ale i jednání soudní; spisovatelům pak posloužila velice při jich pracích literárních. O nemalém významu římské tachygrafie svědčí také to, že právníci a písaři hleděli si získati důkladnou znalost not tironských, což i vysvědčením se dotvrzovalo.

Když pak tachygrafie přešla do rukou církve, prokazovala platné služby při zapisování řečí duchovních, při katechesích a kázáních, zejména vyšších hodnostářů (biskupů, papežů), při církevních shromážděních t. zv. koncilech (sněmech) a synodách. Ano, dle četných zpráv dovední rychlopisci bývali i při smrti mučedníkův a zaznamenávali jejich výpovědi, jež pak o výročních jejich slavnostech veřejně byly předčítány.

---

[1]) Zeibig, Geschichte . . . str. 34.

[2]) František Velišský, Život Řekův a Římanův. V Praze, 1876. Str. 262.

[3])»*Πρῶτος σημεῖά τινα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε καὶ ἀυτὰ διὰ Ἀκύλου ἀπελευθέρου συχνοὺς ἐξεδίδαξε. Ῥωμαϊκὴ ἱστορία* LV 7.« Dle Zeibiga, Geschichte . . . str. 29.

[4]) Stenografická nomenklatura. Podává Lad. Vladimír Kovář. Těsnop. Listy, roč. XI. (1883), str. 9. a násl.

[5]) Tamtéž. Srovnej také: Zeibig, Geschichte...str. 36. a téhož Nachträge .. strana 15.

Z četných dokladů buďte zde uvedeny tyto[1]):

Suetonius, římský dějepisec z doby Hadrianovy († okolo r. 120.), praví v životopise Julia Caesara, že některé řeči jeho byly uveřejněny omylem, tak zvl. řeč za Metella, o které prý Augustus ne neprávem se domníval, že byla vydána od rychlopisců, kteří nemohli postačiti slovům řečníkovým[2]). Dle vývodů Sarpeových proslovil Caesar řeč tu v komiciích, kde počalo se užívati tachygrafie r. 54. před Kr. Vysvítá to také ze zprávy Suetoniovy, že Caesar stav se konsulem nařídil, aby netoliko jednání senátu ale i jednání lidu byla zapisována a uveřejňována.

Zajímavý doklad o tom, jak i knihkupci římští využitkovali umění rychlopisného, podává Marcus Fabius Quinctilianus z Calahorry (* 42, † 118 po Kr.) ve svém »Návodu k řečnictví«, kde si stěžuje, »že některé jeho řeči, které kolují pod jeho jménem, nedbalostí rychlopisců, na výdělek je zapisujících, jsou tak porušeny, že jen z malé části podávají jeho slova«. Také připomíná ještě v předmluvě ke svému dílu, že dvě knihy o řečnictví jsou v oběhu pod jeho jménem, kterých ani nevydal aniž k uveřejnění upravil. Vydali prý je snad jeho posluchači dle zápisků rychlopisných.

Bohatí spisovatelé římští měli k ruce při svých pracích literárních i dovedné tachygrafy. To dosvědčuje nejen Cicero, ale i jiní spisovatelé, z nichž uvádíme zejména Plinia ml. (62—110). Ten vypravuje totiž o svém ujci Pliniovi st. (23—79, že i na cestách míval po boku svém rychlopisce s psací tabulkou (cum pugillaribus), který v zimě, aby ho při psaní nezáblo v ruce, nosil rukavičky[3]). O sobě pak praví, že také užívá časem služeb rychlopisce.

O poměrech *učitelstva* dovídáme se podrobnějších zpráv z nařízení císaře Diocletiana (284—305) o nejvyšších cenách a platech (de pretiis rerum venalium). Dle něho dostával učitel rychlopisu za každého žáka 75 denárů měsíčně (asi něco přes 6 K); za vyučování ve čtení a psaní platilo se za každého chlapce měsíčně 50 denárů (něco přes 4 K), kdežto za vyučování jazyku latinskému a řeckému 200 denárů (přes 16 K).

Pozoruhodnou zmínku o tachygrafii jako předmětu *učebném* činí Afričan F. Planciades Fulgentius (asi 550 po Kr.), z níž patrno, že na školách kromě písma obyčejného vyučovalo se i písmu rychlopisnému.

Když r. 313. po Kr. ediktem milánským stalo se křesťanství vyznáním oprávněným, státem uznaným a když od té doby slovo Boží mohlo býti veřejně hlásáno, konala tachygrafie římská i *církvi* platné služby, jak četné zprávy spisovatelů dosvědčují.

Prvý, jak se zdá, podnět k tachygrafickým záznamům zavdala již za doby pronásledování mučednická smrt věřících, jejichž výpovědi jak při výslechu tak i utrpení byly rychlopisci bedlivě zapisovány. Zprvu byli to tachygrafové, kteří činili tak z vlastního popudu; později pak církev sama rychlopisce k účelu tomu zvlášť ustanovila. Záznamy ty byly pečlivě sbírány a v církevních archivech jako drahé památky ukládány.

[1]) Podle Zeibiga (Geschichte . . . str. 38. a násl.)

[2]) »*Orationes aliquas reliquit. Inter quas temere quaedam feruntur, pro Q. Metello, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam*«. *Julius I. 55.*

[3]) *Plin epist. III. 5, 15.* Viz článek A. Krondla: Z dějin rychlopisu. Těsnop. Beseda (1884), str. 51.

Takových křesťanských rychlopisců jmenuje se několik. Tak vypravuje se o jakémsi Aucharovi (dle některých Euchariovi), že byl při umučení sv. Theodoreta, vše si zaznamenávaje, až konečně soucitem byv přemožen psací tabulku prý odhodil a k nohám svatého se vrhnul. Stejně zní i zprávy o sv. Genesiovi, Neonovi a Turbonovi, kteří zapisovali při podobných příležitostech.

Kázání a *řeči* vynikajících otců církevních byly záhy stenografovány.

Tak se zaznamenává o církevním otci Aureliu Augustinovi (355—430), že jeho kázání, kterých i mnoho kacířů se účastnilo, byla prý, pokud jen bylo možno, zapisována tachygraficky.

Řehoř Veliký (jako papež od 590—608) poznamenává ve věnování svých homilií o proroku Ezechielovi biskupu Maximovi, že byl řeči ty rychlopisci zachycené prohlédnul a opravil.

Řeči a důležitá projednávání na *koncilech* a zvláště rozhovory o dogmatických předmětech mezi pravověřícími a haeretiky (kacíři) byly rovněž stenografovány.

Když r. 411. konala se v Karthagině veliká konference, dožadovali se donatisté (sekta kacířská) přepisů konference předcházející, jejíž protokoly byly stenografovány. Sv. Augustin vypravuje, že řeči shromážděných tam biskupů zapisovalo osm tachygrafů, kteří vždy po dvou se střídali.

Že i jinak tachygrafie došla v církvi velikého rozšíření, vysvítá z četných poznámek spisovatelů, že biskupové a patriarchové měli i své *soukromé* tachygrafy (notarii), na př. papež Řehoř Veliký, biskupové: Evodius, Hellanicus z Rhodu, Atticus a j.

Postavení tachygrafů za doby římské bylo dosti krušné. Bylť umění tachygrafické ponejvíce v rukou otroků, kteří nezřídka v odměnu za svou práci sklizeli jen nevděk a hanu. Vzpomeňme si jen výroku Senecova, jenž umění to nazývá »vilissimorum mancipiorum commenta«, ač s druhé strany jest velebeno od básníků. Tak pěje Martialis:

»Currant verba licet, manus est velocior illis,
nondum lingua suum dextra peregit opus.«
(Nechť slova rychle letí, ruka rychlejší bude nad ně,
ústa co ještě mluví, již dokonáno rukou.)

a Manilius:

»Quique notis linguam superet cursimque loquentis etc.«

Dopustil-li se tachygraf ve svých záznamech hrubých nesprávností, byl někdy i krutě trestán. Tak vypravuje Aelius Lampridius o jistém notariovi, že mu císař Severus pro úmyslnou nesprávnost dal přetíti šlachy na prstech.

Pokud výsledky studií o *antickém knihkupectví*, resp. o rozmnožování knih ukazují[1]), měla tachygrafie na toto důležité odvětví antického průmyslu vliv nemalý. Tím, že bylo otroků v rozsáhlé míře používáno k opisování, bylo jedině možno, že knihy v době tehdejší nebyly o mnoho dražší moderních.

---

[1]) Velišský, Život Řekův a Římanův str. 286.

Zvláště bohatí Římané dovedli těžiti z tohoto způsobu rozmnožování knih, chovajíce cvičené otroky a propuštěnce, kteří zabývali se slepováním, okrašlováním aneb opisováním knih. Takových měl na př. Atticus valný počet, kteří díla přítele jeho Cicerona a jiných opisovali, z čehož Atticovi, jak se podobá, šel zisk nemalý. K urychlení práce psáno od několika písařů zároveň dle diktování, při čemž užíváno značnou měrou i četných zkratek, v prvé řadě tak zv. »siglí« než-li not tironských, ale přec i těchto. Bylať římská tachygrafie s písmem obyčejným dosti příbuzna a čtenář mohl snadno poznati význam jednotlivých zkratek. Tyto zkratky staly se ostatně záhy majetkem všeobecným a upotřebováno jich při spisování a opisování vůbec. Tím arci vloudilo se do takových spisův i mnoho chyb, poněvadž opisovač tachygrafie méně znalý znakům těm často buď neporozuměl aneb jich špatně napodobil. Proto stěžuje si Cicero právem: »De latinis (libris), quo me vertam, nescio, ita mendose et scribuntur et veneunt.«

Zajímavo, jak byl římský tachygraf *ceněn*. Justinian ku př. cení jednoho na 50 solidův (asi 450 K).

V dobách pozdějších domohli se tachygrafové i jakéhosi *úředního postavení*. Sluli notarii a měli asi význam právního zástupce a znalce slohu úředního. »Primicerius notariorum«, později »protonotarius« (*πρῶτος τῶν πατριαρχικῶν νοταρίων* v Cařihradě) měl asi hodnost vyšší a větší vliv. V 6. stol. byli v Římě t. zv. »notarii regionarii« (celkem 12), kteří obstarávali v jednotlivých okresích (regio) záležitosti při soudních anebo mimosoudních jednáních, při věnováních a postupech[1]).

Rychlopisci ve službách církve nazývali se notarii ecclesiastici n. exceptores ecclesiastici. Ku zapisování jednání na sněmech církevních (gesta ecclesiastica) byli z kleru vysíláni *officielní* stenografové; byli to najmě jáhnové (diaconi) v abbreviaturách důkladně obeznalí a sluli »notarii«. Kromě toho však bylo dovoleno každému vyššímu hodnostáři, aby přivedl s sebou i svého soukromého rychlopisce. Náčelník těchto officielních tachygrafů jmenoval se »primicerius notariorum«.

Psací náčiní, jehož užívali i tachygrafové, skládalo se z *voskovaných tabulek* ze dřeva, slonoviny nebo citru (tabellae, cerae, pugillares cerae, codicilli) a z *pisadla* (stilus, graphium) kovového nebo kostěného.

Tabulky byly opatřeny na okrajích dřevěným rámečkem, aby se písmo nesmazalo, bylo-li jich několik sloučeno v jeden celek (diptichi, triplices, ano i quinquiplices, quintuplices cerae). Vymazávání a opravování dělo se plochým koncem pisadla, odtud výraz stilum vertere = opraviti.

Používání voskovaných tabulek je také příčinou, že se nám záznamův originálních nedochovalo. Po převodu stenogrammu do písma obyčejného byla vosková plocha opět uhlazena a upotřebeno jí k řeči nové. Vše, co se nám zachovalo, pochází z péra notariů, kteří sice používali znaků tachygrafických, ale nechápali jejich podstaty. Odtud ta nesprávnost rukopisných textů pozdějších.

---

[1]) Zeibig, Geschichte . . . str. 48.

Soustavného pojednání o římské tachygrafii nebo »notách tironských«, jak je byl nejprve Gruter (1603) a později zvláště P. Carpentier (r. 1747.) nazval, nemáme; zdá se, že ho ani nebylo. Vše, co se nám z not tironských dochovalo a z čeho čerpáme znalost římské tachygrafie, jsou *rukopisné památky* ponejvíce z 9. a 10. stol., psané buď zcela nebo z části notami tironskými.

Pro poznání vnitřní skladby a tvoření not jsou z památek těch nejdůležitějšími *lexikalní sbírky* jejich s připojeným výkladem nebo převodem v písmě obyčejném[1]).

Takových sbírek buď úplných anebo zlomkovitých známo je nyní 20 v rukopisech většinou na sobě nezávislých; co do uspořádání prozrazují všechny zřejmé stopy původního rozdělení v 6, jen některé v 7 kommentářů, vzniklého, jak se zdá, již ve starém věku.

Nejsou však sbírky ty, ač celkem shodují se úplně, všechny téhož původu a stáří; některé z nich odchylným tvarem písma, větším počtem not a praktičtějším uspořádáním jeví patrné známky mladšího původu. Dle těchto známek dělí V. Schmitz veškeré nás dochované sbírky not na 5 skupin[2]).

Prvou a zároveň nejcennější skupinu tvoří rukopisy: kasselský, pařížský 190 a wolfenbüttelský, jež jsou nejstarší (všechny z 9. stol.); do druhé skupiny náleží sbírka Gruterova (vyd. r. 1603[3]), rukopis pařížský 8779 (z 9—10. stol.), kodex vatikánský 3799, 106 foll. (z 9.—10. stol.) a leidenský O 94 (z 9.—10. stol.); skupinu třetí tvoří rukopisy: göttweigský (z 9. stol.), dva pařížské 8777 (z 10. stol.), 8780 (z 9.—10. stol.) a strassburgský (z 9. stol.[4]); čtvrtou: rukopis pařížský 8778 (z 10. stol.) a zlomek Vulcaniův (z 9. stol.); pátou pak skupinu tvoří rukopis ženevský 85 (z 9. stol.), londýnský (z 10. stol.), pařížský 7493 (z 10. stol.) a rukopis bernský 358 (fol. 30—37).

Od těchto sbírek liší se docela svým rázem (slabičným) a podobou not rukopis madridský ze 16. stol.[5]), opis to rukopisu oviedského ze stol. 12., jak svědčí nadepsaná v něm poznámka: Ex vetustissimo Ouetensi.

Sbírky not tironských ukazují zjevně, že vznikly již v době největšího rozkvětu politického života římského, neboť obsahují hojnost výrazův, odnášejících se k potřebám jak veřejným tak i soukromým, z dob Ciceronových.

Zajímavo jest také sledovati, jak časem přibývalo not tironských, což Vilém Schmitz zevrubně dolíčuje ve svém díle: Commentarii notarum tironianarum na str. 10. a 11.

Kdo za doby římské měl podíl na rozmnožení not tironských, zmínili jsme se již nahoře. Zbývá jen, abychom zodpověděli otázku, kdo seznamy jich rozhojnil o nově utvořené pojmy a názvy *křesťanské.* O tom

---

[1]) Schmitz, Beiträge . . . str. 251. Viz také článek A. Krondla: Uvedení do studia Tironských not v programmu c. k. gymn. brněnského 1888.

[2]) Schmitz, Commentarii . . . str. 9.

[3]) Vlastně rukopis, který byl základem jeho díla; ten se, jak se zdá, ztratil.

[4]) Shořel při požáru bibliotheky v srpnu 1870.

[5]) »Notae Matritenses« jsou vydány Schmitzem v Panstenographiku drážďanském, sv. I., str. 91. a násl.

nalézáme jedinou zmínku v díle učeného opata Jana Trithemia.[1]) Našel prý totiž — tak vypravuje — r. 1496. v jedné knihovně svého řádu dílo psané notami tironskými, zapomenuté a zaprášené, které si byl vyměnil za exemplář děl sv. Anselma. Posuzuje dílo to, praví, že je to velmi úplná sbírka not tironských, jichž počet prý je tak veliký, že dostačí, aby se jimi vyznačilo každé slovo. K tomu pak dodává, že sv. Cyprianus, biskup karthaginský († 258), rozmnožil kommentáře not tironských o nová slova křesťanská a učinil tak i věřícím dílo to prospěšným. Ač výrok ten Trithemius ničím nedotvrzuje, lze přece souditi, že jej učinil na základě zmínky, jež asi se stala někde v rukopise tom o činnosti jmenovaného biskupa[2]).

Kromě lexikalních sbírek not vyskytují se mezi památkami tironské literatury nejčetněji *sbírky žalmů* (žaltáře) nebo *psalteria*. Kdežto ostatní spisy — nehledíc ovšem k oněm slovníkovým sbírkám not — dochovaly se nám pouze v jedněch exemplářích, existují tato psalteria v rukopisech několika.

Nejúplnější a po stránce kalligrafické nejlepší psalterium chová se v bibliothece wolfenbüttelské.[3]) Úplné dvě sbírky žalmů nalézají se ještě v britském museu v Londýně, kdežto žaltář bernský a oba žaltáře pařížské, z nichž jeden jest součástí rukopisné sbírky č. 190., jsou více méně neúplny.

Netřeba ani široce doličovati, jakou důležitost pro poznání římské tachygrafie mají právě tyto sbírky žalmův. Dr. O. Lehmann praví[4]): »Obsáhlý text psalterií přivádí ku platnosti všecku rozmanitost tvarů jazykových; máme-li tudíž několik rukopisů po ruce, můžeme si teprve srovnáním jich učiniti pojem, jak si různí, od sebe nezávisle pracující notariové počínali v jednotlivostech, a tak seznati i s té stránky psací umění středověkých notariův.«

Psalterií těch užívalo se při častých výkonech náboženských; měla proto příruční formát kvartový a obsahovala kromě žalmů zpravidla i různé chvalozpěvy ze Starého zákona, modlitbu Páně, apoštolské vyznání víry jakož i vyznání víry sv. Athanasia.

Psaní řečených žaltářů dálo se dle *diktátu*, jak Dr. Lehmann nezvratně dokázal četnými, smysl věty nezřídka rušícími chybami, které ponejvíce vznikly z nesprávného slyšení nebo mechanického psaní notariova, ku př. clamabit místo clamavit, qui stabit místo quis stabit, agem tibi místo agent tibi a pod.[5])

Z toho lze souditi, že psaní těchto žaltářů mělo vážnou příčinu: bylo asi zkušebním kamenem, při němž měli klerikové, kteří chtěli jako notariové vstoupiti do služeb veřejných, prokázati důkladnou znalost a zběhlost ve psaní notami tironskými.

Znalost římské tachygrafie udržela se až do 9. stol., kdy se jí užívalo ještě za panování Karolingů při diplomech, při podpisech práv-

---

[1]) Trithemii Joannis Libri Polygraphiae IV. Anno MDCXIII.
[2]) Schmitz, Beiträge . . . str. 198.
[3]) Dr. Oskar Lehmann, Das Tironische Psalterium der Wolfenbütteler Bibliothek. V Lipsku, 1885. Vydal Král. těsnopisný ústav drážďanský.
[4]) Das Tironische Psalterium . . ., str. 1.
[5]) Tamtéž, str. 14.

ních listin, při opisech důležitých rukopisův, jakož i ku poznámkám na okraji spisův o jich obsahu. V 10. stol. zanikla úplně a stala se až do žačátku předešlého stol. více méně hádankou.

Z doby jejího zániku známo jest pouze o mnichu Gerbertovi, učiteli císaře Ottona II. a později papeži pod jménem Silvestr II. (999-1003), že užíval ve svých dopisech a četných bullách hojnou měrou i not tironských, které však prozrazují již zřejmou jejich poruchu a úpadek. Byloť písmo to jednodušší, rázu slabičného a tvarem znaků valně od nich odlišné, takže se zdá, jako by vznikly časem různé způsoby písma notami tironskými, ať nedíme různé soustavy rychlopisné, z nichž jedné byl Gerbert bezpochyby stoupencem.[1])

V době nové staly se dosti vážné pokusy oživiti římskou tachygrafii — zůstaly však bez účinku. Byl to zejména opat Jan Trithemius (jinak také Tritheim n. Tritenheim, † 1516), jenž uveřejnil ve svém díle 30 znaků not tironských, pak J. Lipsius (*1547, † 1606) a Jan Gruter, jenž vydal r. 1603 v Heidelberku »ex officina Commeliniana« obsáhlou sbírku pod názvem: »Notae Tullii Tyronis et Annaei Senecae sive characteres, quibus utebantur Romani veteres in scriptura compendiaria, ubi litera verbum facit« jako dodatek ku svým »Inscriptiones antiquae totius orbis Romani«. Dílo toto vyšlo ještě téhož roku po druhé, opět jako dodatek k textu Senecovu od Ondřeje Schotta. —

Gruter použil k svému dílu, jak sám praví, dvou rukopisů, z nichž jeden t. zv. „pistorianský" je totožný se shořelým rukopisem strassburgským[2]).

O výklad a objasnění not pokusili se později Jan Mabillon[3]), P. Carpentier[4]), Toustin a Tassin[5]). Avšak teprve palaeografu Oldřichu B. Koppovi podařilo se úplně rozřešiti podivuhodné to písmo a odhaliti světu pravé jeho základy. Výsledky svého studia a usilovného bádání uložil ve slavném díle: Tachygraphia Veterum exposita et illustrata ab Ulr. Friderice Kopp Hasso, Casselano. Manhemii sumptibus auctoris, MDCCCXVII. 4⁰. Po Koppovi byl to ještě kardinál Angelo Mai[6]) a Jul. Tardif[7]), kteří oba se zabývali důkladnějším studiem not tironských.

Z badatelů novějších získali si zásluh o poznání not tironských nad jiné: Dr. Jul. Vladimír Zeibig (po stránce historické[8]), Dr.

---

[1]) Zeibig, Nachträge . . . str. 31.

[2]) Schmitz, Beiträge . . . str. 226. a 252.

[3]) De re diplomatia libri VI. V Paříži, 1681.

[4]) Alphabetum Tironianum. V Paříži, 1747.

[5]) Noveau traité de diplomatique . . . Tomes VI. V Paříži 1750—1765.

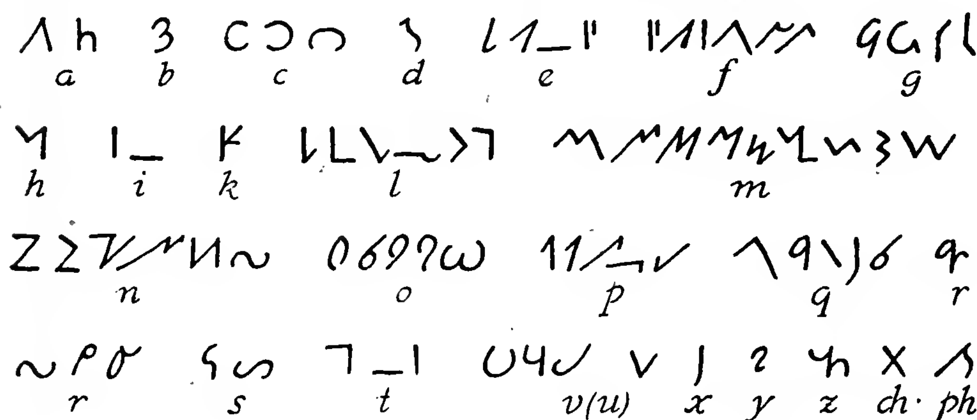
[6]) Scriptorum veterum nova collectio e vaticanis codicibus edita. V Římě, 1832.

[7]) Mémoire sur les notes tironiennes. V Paříži, 1854.

[8]) Vydal často citované dílo: Geschichte und Literatur der Geschwindschreibkust. V Drážďanech, 1878 (2 vyd.). Dodatky k dílu tomu pod názvem Nachträge zur Geschichte und Literatur der Geschwindschreibkunst vyšly tamtéž r. 1899.

Oskar Lehmann[1]), Dr. Pavel Mitzschke[2]); zvláště však Dr. Vilém Schmitz, ředitel gymnasia v Kolíně nad R., jenž kritickým vydáním kommentářů not tironských[3]) — výsledkem to práce mnoha let — podal širší veřejnosti dokonalý obraz římské tachygrafie jak se stránky grafické tak i skladebné.

Tironské noty nejsou rychlopisnou soustavou v moderním smyslu, ale jsou to znaky, jež byly utvořeny pro každé slovo zvlášť a jež si bylo v paměti podržeti. Nebyly však přece znaky ty tvořeny libovolně, nýbrž dle jistých zásad, třebas ne vždy důsledně provedených[4]): Z nich dá se především sestaviti *abeceda*, jež povstala z jednotlivých tahů běžného písma římského, ovšem značně zjednodušených, ano i docela pozměněných, jak následující abeceda ukazuje:

Jednotlivá písmena, jak patrno, mají znaků několik, ponejvíce to tvarů podobných aneb odvozených. Schmitz rozděluje veškeré znaky tironské na pět tříd a to na znaky 1. původní, 2. jinak postavené, 3. přeměněné, 4. zkrácené a 5. na znaky spojivkami opatřené[5]). Každý znak abecední zastupuje jedno nebo několik slov; tím způsobem vzniklo základních samoznaků přes 200. Aby pak stejné znaky významem svým rozdílné se rozlišovaly, kladl se nahoru, dolů, na pravo nebo na levo od znaku *bod*, jenž při ohýbání býval zpravidla nahražen koncovkou.

Při volbě polohy tohoto bodu byla vodítkem jistá symbolika; jest ku př. nahoře při slovech, která mají význam něčeho vyššího, vznešenějšího, dole, jež označují něco nízkého, obecného. Polohou bodu vyznačovaly se také pojmy času (přítomného a minulého), místa, negace, kvantity a pod.

---

[1]) Kromě uvedeného Psalteria wolfenbüttelského vydal: Quaestiones de Notis Tironis et Senecae. V Lipsku, 1869.

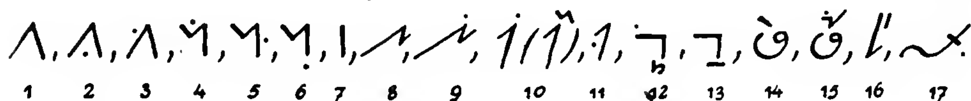
[2]) Quaestiones Tironianae. Berlín, 1875. — Marcus Tullius Tiro. Tamtéž, 1875.

[3]) Commentarii notarum tironianarum cum prolegomenis adnotationibus criticis et exegeticis notarumque indice alphabetico. V Lipsku, 1893. Cenné články své o notách tironských, uveřejněné v různých časopisech, vydal v díle: Beiträge zur lateinischen Sprach- und Literaturkunde. V Lipsku, 1877.

[4]) H. Krieg, Katechismus der Stenographie. V Lipsku, 1888 (2. vyd.) str. 8.

[5]) Schmitz, Beiträge . . . str. 217. Viz také »Rychlopis u Římanů« v Měsíčníku I. pražského spolku stenografů gabelsbergerských, roč. VIII., str. 17.

Tvorba not děla se tím způsobem, že k označení slova bylo bráno jedno nebo několik písmen, jež při výslovu jsou pro ucho nejnápadnější; koncovky bývají připojeny v podobě zvlášť utvořených značek.

1) alius, 2) alienus, 3) andro, 4) homo, 5) hodie, 6) heri, 7) in, 8) noster, 9) nomen 10) pater (patrem), 11) post, 12) terra (Ta), 13) terrae (Te), 14) voluntas (VOas) 15) voluntatis (VOtatis), 16) adveniat (A (d) Vat), 17) regnum (R (eux) um).

Znaky větší, vyznačující základ anebo kmen slova zovou se n o t a e, znaky koncové pak t i t u l a e[1]), které se kladly buď vedle, nad, pod, ano i před znak základní.

Jednoduchý znak, je-li sám o sobě, bývá *nezkrácen* t. j. zachovává svůj plný tvar původní. Ve slovech však složených, kde třeba na označenou použíti dvou, tří až i čtyř písmen, vznikají nezřídka *splynuliny,* totiž takové spojeniny, kde část jednoho znaku přechází ve znak druhý. Složky takové mají zpravidla opět tvarů několik, z nichž každý má svůj zvláštní význam slovný buď sám o sobě nebo s připojeným znakem koncovým.

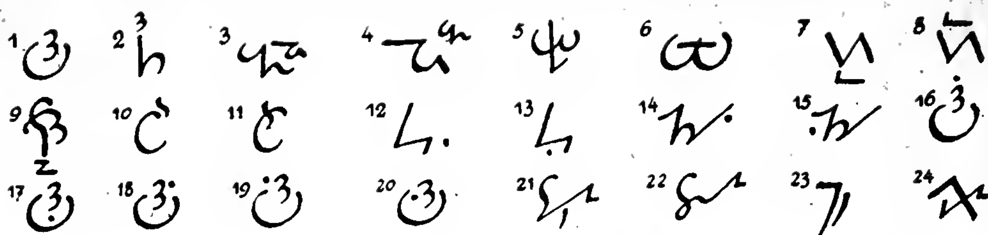
Tvarům *ohýbacím,* jež v jazyku latinském jsou zvláště důležity, dostalo se i v tachygrafii pečlivého označení. Zachovávají tvar znaků původních, arci zmenšený; tvary odchylné vyskytují se v málo případech. Zdá se také, že týž znak označoval původně koncovky podobné, jež později byly individualisovány různou polohou bodu, ku př.

h	*a*	ḣ	*ria*	h.	*menta*	.h	*bunda*
/	*at*	i	*tat*				
/	*is*	/·	*riis*	/.	*mentis*	./	*bundis*
\	*um*	·\	*tatium*	\.	*mentum*	.\	*bundum*
?	*o*	?·	*rio*	?.	*mento*	?	*on*

Ve mnohých *obecných úslovích* používalo se krácení měrou velmi rozsáhlou, při čemž mnohdy i celá slova — arci méně závažná — se vypouštěla. Význačnou známkou tohoto krácení jest, že úsloví takové — skládající se nezřídka ze tří až čtyř slov — bylo pojímáno vždy jako *celek,* kde prvé po případě i dvě prvá slova tvořila notu, poslední pak tituli. Tak na př.:

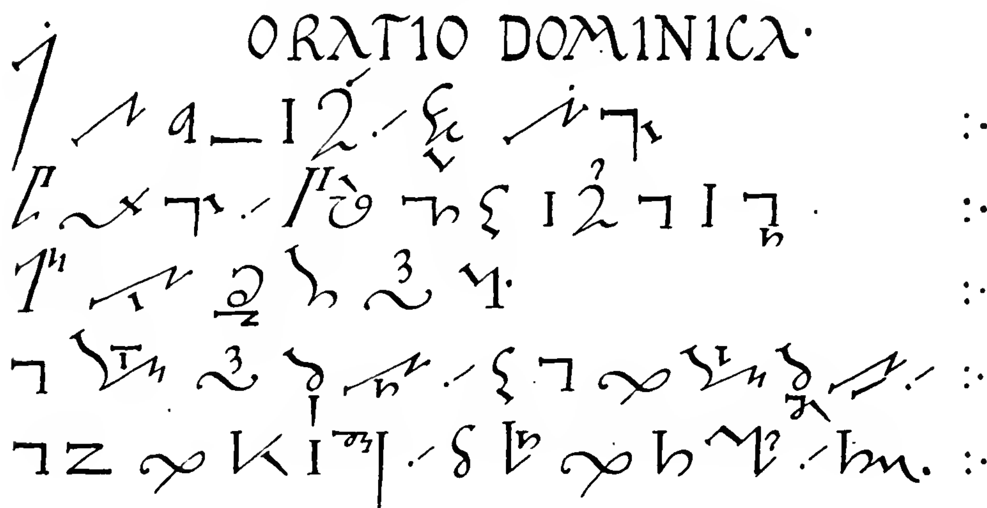
1) Schmitz užívá dle Toustina jiného pojmenování, a to pro znaky větší s i g n a p r i n c i p a l i a, pro znaky pak menší n. pomocné s i g n a a u x i l i a r i a.

1) vobis, 2) a vobis, 3) vir egregius, 4) egregius vir 5) iure optimo, 6) optimo iure, 7) minore parte, 8) maiore parte, 9) sine ulla dubitatione, 10) ego dixi, 11) ego enim dixi, 12) apud vos, 13) apud nos, 14) paucis ante diebus, 15) paucis post diebus, 8) vobis superius, 17) vobis inferius, 18) vobis videntibus, 19) vobis audientibus, 0) vobis absentibus, 21) secundum naturam, 22) secundum rerum naturam, 23) etiam (atque) etiam, 24) quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra.

Dle principu, na němž tvorba not se zakládá, bylo by třeba stanoviti pro *každé* slovo přesný znak tachygrafický. To jest ovšem skoro nemožno a proto nezbývalo než obmeziti se na slova nejčastěji v řeči se vyskytující. Základních takovýchto not — počítajíc v to i znaky pro předpony a koncovky — obsahují dochované nám kommentáře přes 13.000 (podle vydání Schmitzova jest jich přesně 13.671). Noty pro jednotlivá slova uvádějí se ve sbírkách těch zpravidla v nominativu singularis aneb — u sloves — ve 3. osobě sing. času praesentního; dle nich pak byly v praxi tvořeny noty pro všecka slova odvozená, příbuzná ano i podobná.

Na konec podáváme ukázku písma souvislého (z »Psalteria wolfenbüttelského« 120rv vyd. O. Lehmannem).

ORATIO DOMINICA.

Pater noster qui es in coelis. Sanctificetur nomen tuum.
Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra.
Panem nostrum cotidianum da nobis hodie.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.

Et ne nos inducas in temptationem. Sed libera nos a malo. Amen.

PRAMENY:

Dr. *Julius Woldemar Zeibig*, Geschichte und Literatur der Geschwindschreibkunst. V Drážďanech, 1878 (2. vyd.). – *Téhož*: Nachträge zur Geschichte und Literatur der Geschwindschreibkunst. V Drážďanech, 1899. — *Theodor Gomperz*, Ueber ein bisher unbekanntes griechisches Schriftsystem aus der Mitte des vierten vorchristlichen Jahrhunderts. Ve Vídni, 1884. — Dr. *Michael Gitlbauer*, Die Ueberreste griechischer Tachygraphie im Codex Vaticanus Graecus 1809. Ve Vídni, I. sv. 1878, II. sv. 1884. — *Karl Faulmann*, Historische Grammatik der Stenographie. Ve Vídni, 1887. Dr. *Wilhelm Schmitz*, Beiträge zur lateinischen Sprach- und Literaturkunde. V Lipsku, 1877. – *Téhož*: Commentarii notarum tironianarum cum prolegomenis adnotationibus criticis et exegeticis notarumque indice alphabetico. V Lipsku, 1893. – *Paul Mitzschke*, Marcus Tullius Tiro. V Berlíně, 1875. Přeloženo v Těsnopisných Listech, roč. IV., str. 81.—86. — *František Velišský*, Život Řekův a Římanův. V Praze, 1876. — *Antonín Krondl*, Uvedení do studia Tironských not. V programu c. k. česk. gymnasia brněnského, 1888. — Dr. *Oskar Lehmann*, Das Tironische Psalterium der Wolfenbütteler Bibliothek. V Lipsku, 1885. — *Heinrich Krieg*, Katechismus der Stenographie. V Lipsku, 1888 (2. vyd.). — *Články uveřejněné v českých listech těsnopisných*: 1. Rychlopis u Římanů. Měsíčník I. pražského spolku stenografů gabelsbergerských, ročník VIII. (1869), str. 17., 18. a 19. 2. Pavel M. Růžička, Stenografie Řeků a Římanů. Těsnopisné Listy, 1874, str. 1. a n. 3. Ladislav Vladimír Kovář, Stenografická nomenklatura. Těsnop. Listy, ročník XI. (1883), str. 9. a násl. 4. Ant. Krondl, Z dějin rychlopisu. Těsnopisná Beseda, roč. V. (1884), str. 33. a násl. 5. Tomáš Šílený, Nejstarší řecká rychlopisná soustava. Věstník Těsnopisný, ročník XII. (1895), str. 55. a násl.

